

Д. А. Міщенко,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства, КПУ, м. Запоріжжя

СУТНІСТЬ ВИРОБНИЧОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ Й НАПРЯМИ ЙОГО РОЗВИТКУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглядаються проблеми наукового визначення економічної сутності категорії "виробниче обслуговування", класифікації виробничого обслуговування для підприємств аграрної сфери й основних напрямів його розвитку в умовах ринку.

The problems of scientific determination of economic essence of category are examined in the article "production service", classifications of production service for enterprises in an agrarian sphere and basic directions of his development in the conditions of market.

Ключові слова: виробничі послуги, виробниче обслуговування, ринок виробничих послуг, система виробничих послуг.

Key words: production services, production service, market of production services, system of production services.

ВСТУП

Розвиток аграрного сектора країни й процес його становлення відбувся досить динамічно, однак він не завжди мав послідовний характер, що призвело до виникнення серйозних ускладнень у протіканні даного процесу. Так, ще не вирішена проблема матеріально-технічного забезпечення й виробничого обслуговування сільськогосподарського виробництва, не досягнутий паритет цін на сільськогосподарську й промислову продукцію, недостатня державна підтримка сільськогосподарського товаровиробника. Унаслідок цього відбувся різкий спад виробництва сільськогосподарської продукції, має місце нестабільність показників окремих областей і регіонів, критичною стає обмеженість матеріально-технічних ресурсів, інновацій, відтворювальних процесів у рослинницькій і тваринницькій підгалузях.

Подальший розвиток аграрного сектора може базуватися на законодавчому визначенні його пріоритетності в економіці держави. Однак ще й дотепер держава не має чіткої політики організації виробничого обслуговування сільськогосподарських підприємств, спрямованої на вирішення всього комплексу технічних, технологічних, економічних й організаційних питань виробничо-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва.

Питанням дослідження теоретичних і практичних аспектів, тенденцій розвитку технічного стану та виробничого обслуговування присвячені роботи Е.А. Бузовського, М.І. Горячкина, В.А. Горемикина, П.А. Денисенка, В.І. Кисельова, М.П. Кононенка, Л.Ф. Кормакова, М.А. Кочанова, Г.Г. Косачева М. Й. Малика, П.О. Мосіюка, В.О. Питулька, Л.В. Погоріло, И.Г. Тивоненка, С.С. Черепанова та ін.

Не менша розмаїтість існує й при визначенні поняття "виробничі послуги", "виробниче обслуговування", "ринок виробничих послуг", "система виробничих послуг". Особливо це видно тоді, коли мова про них іде стосовно агропромислового комплексу. На наш погляд, рівень дослідження проблеми формування й реалізації агротехнічного сервісу в сучасній вітчизняній економічній науці є не достатнім і вимагає подальшого вивчення.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

— уточнити визначення економічної сутності категорії "виробниче обслуговування" для підприємств сільського господарства;

— провести класифікацію виробничого обслуговування в аграрній сфері;

— визначити основні напрями розвитку виробничого обслуговування в умовах ринку для підприємств сільського господарства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Класичні економічні постулати свідчать, що процес суспільного подолу праці значною мірою залежить від процесу розвитку продуктивних сил суспільства, що й знаходить своє вираження в спеціалізації [1, с. 242]. На її певному етапі в окремій сфері виділяється інфраструктура — "складова частина загального устрою економічного життя, що має допоміжний характер і забезпечує нормальну діяльність системи в цілому, зв'язок і взаємодію різних її складових" [2, с. 10].

М.А. Кочанов поділяє всю інфраструктуру на чотири групи: відтворювальну, соціальну, інституціональну й екологічну.

Перша — це "комплекс галузей, що забезпечують зовнішні умови відтворювального циклу в цілому, а саме: безпосередньо процес виробництва, постачання його необхідними ресурсами й збут зробленої продукції. Таким чином, у неї включаються оптова торгівля, транспорт, енерго- і водопостачання, складське господарство, ремонт і технічне обслуговування засобів виробництва, зв'язок, інформаційне обслуговування (обробка інформації програмне забезпечення, послуги баз даних), послуги з поширення й стимулювання збуту продукції, оренда й лізинг, консалтинг, питання керування, інновації й інвестиції, інжиніринг (інженерний консалтинг і проектні послуги), сфера із забезпечення потреб у робочій силі" [2, с. 11].

Друга — це утворення, охорона здоров'я, торгівля, транспорт, тобто група, пов'язана з відтворенням робочої сили.

Третя — це галузі, які здійснюють макроекономічне регулювання. Це, насамперед, державний апарат економічного регулювання народного господарства й фінансово-кредитна система.

Четверта — вирішує проблеми взаємодії природи й людини.

Таким чином, інфраструктура, що забезпечує діяльність системи відтворення в цілому, являє собою матеріальну базу, приведена в дію робочою силою, і є власне обслуго-

вуванням, тобто діяльністю з надання послуг.

Глибокі розробки з характеристики послуг знайшли своє відбиття у відомих роботах Ф. Котлера й А. Хоскінга [3, с. 6; 4, с. 32]. Не вдаючись у деталі цих визначень, слід тільки зазначити, що послуга спрямована на вже створену споживчу вартість. Це особливий вид людської діяльності, спрямований на збереження й відновлення споживчої вартості.

Виробничі послуги в сільському господарстві — це послуги, які спрямовані на збереження й відновлення споживчої вартості, предметів і засобів праці, необхідних для повноцінного здійснення технологічних операцій у процесі відтворення сільськогосподарської продукції. Власне кажучи, це визначення стосується й поняття "система виробничих послуг", "виробничі обслуговування сільгоспвиробників", "виробничий агросервіс", "сервісне обслуговування сільськогосподарських товаровиробників".

Л.Ф. Кормаков досить точно й логічно визначив виробничі послуги "як корисну роботу у виробничій сфері АПК, що виконується силами й засобами сервісного підприємства для сільськогосподарських товаровиробників й інших учасників агропромислового виробництва". Далі він говорить, що ринок виробничих послуг АПК — це "сукупність юридично й економічно відособлених виробників і споживачів таких послуг, необхідних інфраструктурних підрозділів (кредитних, інформаційних, рекламних, маркетингових), взаємодіючих у межах певної території у зв'язку й із приводу купівлі-продажу послуг" [5, с. 100].

Ринок виробничих послуг забезпечує задоволення попиту на ремонтне обслуговування машинно-тракторного парку й тваринницького устаткування; агротехнічні, зооветеринарні, транспортні, енергетичні послуги; платні послуги з підготовки кадрів, послуги наукових установ, консультаційних фірм, служб ринкової й науково-технічної інформації на всіх стадіях. Послуги, що надаються на стадії виробництва, і є власне виробничим обслуговуванням, а підприємства й організації, зайняті в цьому процесі, у сукупності утворюють систему виробничих послуг.

Р. Нуркс у складі інфраструктури виділяє виробничі послуги й послуги, пов'язані з обслуговуванням людини. До виробничих — відносить транспорт, енергетичне й водне постачання. До послуг, пов'язаних з людиною, — спорудження для відпочинку, охорони здоров'я, юридичні установи й ін. [6, с. 36].

Однак такий підхід тільки заплує стан речей. Ми вважаємо, для того, щоб визначити роль і місце виробничих послуг у відтворювальному процесі, агропромисловий комплекс й ринкове господарство необхідно розглядати у складі цілісної системи — системи виробничих послуг. Системний підхід дозволяє вичленувати цільові настанови і їхню співвідпорядкованість в ієрархічних виробничо-економічних структурах.

Відступення структурної збалансованості, досконалості зв'язків і відносин агросервісної підсистеми істотно залежать кінцеві результати відтворювального процесу: обсяг виробництва, якість, собівартість сільськогосподарської продукції, ринкова ціна, рентабельність. Саме із цих позицій повинен оцінюватися сучасний стан ринку виробничих послуг АПК. І, звичайно, необхідно мати на увазі, що ринок виробничих послуг — це не тільки складова частина, організаційно-економічна підсистема АПК, але й частина єдиної народногосподарської системи, на яку впливають макроекономічні фактори.

У теоретичному й практичному плані становить інтерес блок-модель ієрархічної структури відтворення сільськогосподарської продукції, де виробничі обслуговування є підсистемою, що входить як складена частина в систему більш високого порядку — відтворення сільськогосподарської продукції.

У даній схемі в систему матеріально-технічного забезпечення АПК входять три підсистеми: ресурсоспоживальна,

ресурсозабезпечувальна, виробничий і науковий сервіс. Елементами першої з них є безпосередні виробники сільськогосподарської продукції, підприємства й організації з її переробки. Елементи другої, ресурсозабезпечувальної підсистеми — підприємства й організації з виробництва й доведення до споживачів матеріально-технічних ресурсів, з капітального ремонту машин і їхніх складових частин. Третя підсистема — виробничі й науково-технічні послуги — включає підприємства енергетичного, агрохімічного, транспортного, ремонтного, консультаційного обслуговування. Крім того, елементами даної підсистеми є машинно-технологічні станції, науки й проєктні організації та інші сервісні структури.

Ми не згодні в цьому випадку з відривом відділенням виробничого сервісу й ресурсозабезпечувальної підсистеми, у яку включені, наприклад, підприємства ремонтно-технічного напрямку. На нашу думку, останні входять у поняття виробничого обслуговування (сервісу).

Однак ми розділяємо точку зору авторів, які до виробничого агросервісу (виробничому обслуговуванню сільських товаровиробників, сервісному обслуговуванню сільського господарства) відносять галузі й підприємства, які виконують для сільськогосподарських підприємств, фермерських й особистих підсобних господарств широке коло послуг: роботи з різниництва й тваринництва (комплексно або окремі види); агрохімічні роботи (комплексно або окремі види); переробку сільськогосподарської продукції; завезення виробничих ресурсів, будматеріалів, вивіз продукції, внутрішньогосподарські транспортні роботи; діагностика, ремонт, технічне обслуговування тракторів, автомобілів, сільгоспмашин й устаткування; оренда й прокат техніки, устаткування, виробничих і складських приміщень; ремонт і технічне обслуговування внутрішньогосподарських енерго-, тепло-водомереж і відповідного устаткування; землепорядні, культуро-технічні, меліоративні роботи; будівництво й ремонт внутрішньогосподарських доріг, під'їзних колій, виробничих і складських приміщень.

Відносно класифікації послуг, що використовуються в агросервісі, можна сказати наступне: виробничі послуги як товар, реалізований на внутрішньому ринку АПК, по-різному впливають на формування маси (обсягів виробництва) і вартісних характеристик (міновий і споживчий вартості) кінцевої сільськогосподарської продукції, що реалізується на зовнішньому стосовно АПК ринку.

Сезонний характер праці в сільському господарстві посясно наявність у селянина певного резерву часу, що не використовується безпосередньо на виробництві продукції.

Це дозволяє припустити, що селянин всі ті роботи з виробничого обслуговування, які можуть бути перенесені в часі, і навіть ті, які він може зробити у вільний від основної роботи час доби, буде прагнути виконувати власними силами.

Важливим у даної випадку є й той факт, що праця в селянському господарстві різноманітна, тут може бути зайнято багато членів селянського двору й у тому випадку, якщо основні виробники сільськогосподарської продукції не можуть бути відірвані від виконання технологічних операцій, роботи з виробничого обслуговування можуть бути виконані працівниками, не зайнятими на виробництві продукції, а також пенсіонерами або підлітками.

Таким чином, сільські товаровиробники по своїй суті зацікавлені в максимальному виконанні всього обсягу робіт власними силами, і лише ті види робіт, які не можуть бути виконані через неможливість перенесення їх у часі, відсутності необхідних засобів виробництва або робочої сили відповідної кваліфікації, будуть передаватися іншим виробникам.

Територіальна розпорощеність, на якій здійснюється сільськогосподарське виробництво, також накладає свій відбиток на його сервісне обслуговування. У такій ситуації для організації останнього необхідно нерідко здалеку доставляти засоби виробництва, матеріальні ресурси, робочу силу на відповідні пункти обслуговування. А це не тільки збільшує транспортні витрати при сервісному обслугову-

ванні, але іноді (через відсутність або поганий стан доріг) унеможливує або робить економічно недоцільним переміщення засобів виробництва і робочої сили.

Тому агропідприємства сервісного напрямку найчастіше розташовуються на території свого адміністративного району. У межах районного АПК виробляється й споживається практично 95—100% послуг підприємств з агрохімічного обслуговування, 85—95% послуг ремонтно-технічних підприємств, 75—85% — транспортних. Лише за деякими видами послуг зона діяльності агросервісних підприємств поширюється до меж області, ще рідше — на більші регіони (автотранспортних підприємств по міжобласних перевезеннях сільгосппродукції, що швидко сується; заводів з повнокомплексного капітального ремонту певних марок тракторів, комбайнів, автомобільних засобів, деяких особистих підприємств).

Таким чином, найпоширеніший, типовий за своїми масштабами регіональний ринок виробничих послуг розміщений у межах районного АПК. На цьому ринку центральне місце серед виробників послуг займають колишні державні підприємства, а серед споживачів послуг — сільськогосподарські підприємства.

Істотний вплив на характер виробничого обслуговування сільського господарства чинить поєднання в селянині декількох ролей: власника, підприємця, працівника й споживача власної продукції. Оскільки метою підприємця є одержання максимального можливого відсотка прибутку за вкладений капітал, то витрати на виробниче обслуговування завжди роблять меншими за одержуваний прибуток. Тоді як для селянина витрати праці на даний вид діяльності можуть не грати вирішальної ролі, тому що, по-перше, роботи з обслуговування можуть виконуватися у час, вільний від сільськогосподарських робіт, і, по-друге, окремі відрізки часу селянин може працювати й без одержання добавленої вартості.

У цей час у сільському господарстві склалися дві організаційні форми виробничого обслуговування: внутрішньогосподарські формування й спеціалізовані виробничі підприємства. Основою розподілу робіт з виробничого обслуговування між сільськогосподарськими й обслуговуючими підприємствами є їхня характеристика, що ґрунтується на наступних ознаках: відношення до технології основного виробництва; місце виконання; вимоги до технічного оснащення робочого місця з надання послуги; вимоги до кваліфікації виконавців.

З огляду на дані ознаки всі роботи з виробничого обслуговування можуть бути розподілені на три групи: роботи, виконання яких за межами господарства неможливе; роботи, виконання яких за межами господарства обов'язкове; роботи, які можуть виконуватися як на господарстві, так і за його межами.

Перша група — це роботи основного сільськогосподарського виробництва: сімба, оранка, доїння й годівля тварин і т.д. Прикладом другої групи є роботи, які для свого виконання вимагають дорогих засобів виробництва й спеціалізованих робітників достатньої кваліфікації: авіахімічні роботи, складні монтажні, роботи з обслуговування холодильного устаткування й т.д.

Умовами, що визначають розподіл робіт між сервісними підприємствами й сільськими виробниками, а також вибір організаційної форми обслуговування, є: обсяг робіт; відстань від спеціалізованого обслуговуючого підприємства й дорожні умови; ступінь забезпеченості сільськогосподарського й обслуговуючого підприємств робочою силою відповідної кваліфікації й необхідною матеріальною базою.

При розподілі робіт з виробничого обслуговування, як вважає М.А. Кочанов, необхідно керуватися наступними принципами економічний доцільності й організаційної можливості [2, с. 11]. Сутність їх в тому, що за межі господарства необхідно передавати роботи, які виконувати в господарстві економічно не доцільно або організаційно неможливо.

Однак на практиці може виникнути ситуація, коли економічно доцільно передавати окремі види робіт сервісним підприємствам, але з метою більш рівномірного викорис-

тання потенціалу колективу протягом року, підвищення продуктивності використання власної бази переважніше виконувати ці види робіт власними силами.

Таким чином, здійснення сервісного обслуговування сільських господарств можливо шляхом:

— самообслуговування;

— передачею визначеного способу обслуговування користувачеві засобів виробництва у випадку, якщо власник і користувач різні особи;

— користування послугами представників засобів виробництва або їхніх посередників, якщо це обумовлюється умовами продажу;

— укладення угод зі сторонніми юридичними й фізичними особами.

Стосовно механізму регулювання діяльності обслуговуючих підприємств, слід зазначити, що споконвічно агросервісні підприємства були орієнтовані на обслуговування колгоспів і радгоспів у відповідності зі своєю спеціалізацією (агрохімічні роботи, ремонт і технічне обслуговування сільськогосподарських машин й устаткування, перевезення вантажів, ремонт й обслуговування електромереж й електроустаткування й т.п.). Але пізніше сформована виробнича база обслуговуючих підприємств (парк базових машин, устаткування), маючи значний рівень універсальності, сприяла тому, що ці підприємства почали виконувати роботи не тільки для сільськогосподарських товаровиробників, але й для інших підприємств (у тому числі, які не входять до складу АПК).

Очевидно, чим вужчий спектр послуг, що може виконувати агросервісне підприємство, чим специфічніші ці послуги, тим менше в нього можливостей вибирати вигідних замовників поза сферою сільськогосподарського виробництва.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на теперішній час спеціалізовані виробничі підприємства застосовують різні способи й організаційні форми обслуговування сільських товаровиробників: децентралізований, централізований у сільгосппідприємстві, централізований поза підприємством, змішаний.

При першому способі обслуговування виконується підрозділами основного виробництва, усередині яких можуть створюватися тимчасові формування з виконання основних обслуговуючих робіт. При другому — створюються постійні або тимчасові спеціалізовані підрозділи, які виконують всі сервісні роботи в підрозділах підприємства, що обслуговує. При третьому — роботи з обслуговування виконуються спеціалізованими підприємствами. При змішаному способі — в одному господарстві застосовують два або три вищезгаданих способи. Специфіка сільського господарства також не заперечує зміни й ускладнення робіт з виробничого обслуговування у зв'язку з науково-технічним прогресом, вираженому в появі більш складних машин і більше зроблених технологій виробництва.

Література:

1. Маркс К. Капітал / Маркс К., Енгельс Ф. Соч. — 2-е изд. — Т.23. — С. 241—242.
2. Кочанов М.А. Экономические отношения в системе производственного обслуживания сельского хозяйства. — М., 1998. — С. 8—12.
3. Котлер Ф. Основы маркетинга. — М.: Прогресс, 1992. — С. 5—14.
4. Хоскинг А. Основы предпринимательства. — М.: Международные отношения, 1993. — С. 31—37.
5. Кормаков Л.Ф. Рынок производственных услуг АПК: Состояние, формирование, регулирование. — М.: Колос, 1998. — 248 с.
6. Назаров В.Г. Организация агросервису сельскохозяйственных предприятий и фермерских хозяйств // Экономика АПК. — №3. — 2007. — С. 34—39.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2009 р.